
Verslag van het AERA-Congres 1987 te Washington

Inleiding

(J. Lowyck, Departement Pedagogische Wetenschappen, K.U. Leuven)

De Annual Meeting van de American Educational Research Association (AERA) vond dit jaar plaats te Washington D.C., waar het hart van het politieke beleid van de V.S. klopt. Dat de bezuinigingen in de onderwijssector en in het daarmee samengaande onderzoek erg ingrijpend zijn, kon alvast niet worden opge maakt aan de hand van een dalend aantal participanten, wel integendeel.

Het overkoepelend thema luidde 'Educational Research and the Disciplines'. Uit de aard der zaak is het geven van een naam aan een dergelijk congres slechts een poging om de enorme diversiteit aan bijdragen toch enigszins herkenbaar te maken. Toch kan men er wel een trend in ontdekken: de grote aandacht die aan het vele spuurwerk rond de structuur en het verwerven van kennis in de uiteenlopende schoolvakken wordt besteed. De uitkomsten van het gekende rapport 'A Nation at Risk' van Gardner e.a. (1983) zijn hier niet vreemd aan (zie ook: De Reus, *Pedagogische Studiën*, 1984, 61, 458-466) en de 'Back to the Basics' beweging van de jaren tachtig evenmin.

Bovendien is de trend naar internationalisering van de AERA gecontinueerd, ook al blijft het blijkbaar een vechten tegen de bierkaai om de modale congresganger voor deze supranationale dimensie te sensibiliseren. Wel is de opkomst van de buitenlandse deelnemers vergroot, zodat op zijn minst het programma zelf het internationaal karakter van het evenement verzekerde. Echt nieuw en op gemengde gevoelens onthaald, was de organisatievorm van de divisie C (Learning and Instruction), door

in hoofdzaak met poster-sessies te werken in plaats van met in symposia gegroepeerde bijdragen. Of de poging tot het stimuleren van een meer intensief en selectief contact tussen onderzoekers geslaagd genoemd kan worden, zal moeten blijken uit de informatie die met de evaluatieformulieren werd ingewonnen. In de wandelgangen liepen de meningen erg uiteen.

De in deze bijdrage gebundelde verslagen bieden geen exhaustief beeld van de meer dan achthonderd sessies, waarin telkens meerdere paper-lezingen en discussies plaatsvonden. Het is veeleer de subjectieve kijk van een aantal Nederlandstalige congresgangers. Niettemin wordt de hoop uitgedrukt, dat het geboden overzicht de lezer zal attenderen op de belangrijkste belangstellingsvelden en ontwikkelingslijnen.

Wie deze verslaggeving vergelijkt met de kronieken uit voorgaande jaren, zal ongetwijfeld onder de indruk geraken van de zoveel aspecten die in het onderwijskundig onderzoek aanleiding tot dynamisme geven. En het zou een bijdrage tot het historisch geheugen van onderwijsonderzoek betekenen, de krachten te mogen onderkennen die op de evolutie van het wetenschappelijk werk inwerken: externe krachten ongetwijfeld, maar ook aan het wetenschappelijk bedrijf heel eigen en interne invloeden.

Achtereenvolgens komen aan het woord: L. F. W. de Klerk en P. R. J. Simons (Onderwijsleerprocessen), Th. Wubbels (Lesgeven en leeromgeving), J. Lowyck (Onderwijsgedrag), W. Dyck (Beheersingsleren), M. J. C. Mommers (Lees- en schrijffprocessen), J. H. Slavenburg (Curriculumontwikkeling en -evaluatie) en B. P. M. Creemers (Schoolorganisatie en Onderwijsbeleid).

Onderwijsleerprocessen (L. F. W. de Klerk en P. R. J. Simons, K. U. B., Tilburg)

Onderwijsleerprocessen vormen het centrale thema van de grootste divisie (C) van de AERA en omvatten verschillende onderzoeksgebieden, zoals leren rekenen, schrijven en lezen, maar ook onderwerpen als leerlingkenmerken, leertheorieën, determinanten van

leren op school, computergestuurd onderwijs, e.d. Zoals in de Inleiding is gezegd, is er in het programma van divisie C veel ruimte gelaten voor poster-presentaties. Het gaat hier om een bewuste poging van de organisatoren om de interactie tussen onderzoeker en congresganger te bevorderen. De posters waren dan ook veelal gegroepeerd rondom specifieke thema's. Onze indruk is evenwel, dat deze opzet in de meeste gevallen niet erg geslaagd was.

Letten we op de inhoud van de papers en posters, dan kan een vijftal trends worden onderscheiden. De eerste is een *heroriëntatie van de onderwijspsychologie*, wat duidelijk naar voren kwam in de lezing van de voorzitter van de AERA, Lauren Resnick: 'Relationship between learning at school and what we do in the rest of our lives'. Daarin stelde Resnick dat het van belang is om systematisch na te gaan in welke opzichten het 'schoolse leren' verschilt van hoe in tal van sectoren buiten de school geleerd wordt. Immers, door na te gaan hoe vakmanschap of vakspecifieke competentie in de praktijk verworven wordt kunnen suggesties en ideeën worden gevormd over de vraag hoe cognitieve vaardigheden het beste geleerd kunnen worden. De vroegere leerschool (apprenticeship), waarbij sprake was van een leermeester-gezellen verhouding, werd volgens Resnick gekenmerkt door het feit dat men van elkaar leerde in reële taaksituaties waarin met concreet materiaal gewerkt werd. De taken werden steeds moeilijker en ook was er een geleidelijke overdracht van verantwoordelijkheid. Opmerkelijk is dat het schoolse leren, waarbij de nadruk ligt op kennisoverdracht via verbale instructie, zo is ingeburgerd dat zelfs buiten de school (bijvoorbeeld bij on-the-job-training in het bedrijfsleven en in het leger) de 'apprenticeship benadering' werd verdrongen. Volgens Resnick kan evenwel ook de omgekeerde weg bewandeld worden. 'Apprenticeship' kan ook nuttig zijn voor het ontwikkelen van 'learning to learn' programma's binnen de school, gericht op het verwerven van cognitieve competenties. Er wordt in dit verband gesproken van '*cognitive apprenticeship*'. Andere onderzoekers, zoals Brown, Bereiter, Bransford, Collins en Pressley, delen deze mening van Resnick.

Een tweede trend, die hier nauw mee samenhangt en al enige jaren zichtbaar werd, is de nadruk op het *domein- of vakspecifieke* karakter van leerprocessen zoals die zich in onder-

wijssituaties voltrekken. Bovendien is er veel belangstelling voor fundamenteel onderzoek dat het verkrijgen van inzicht beoogt in de aard en het verloop van de leerprocessen bij specifieke schoolvakken (lezen, stellen, rekenen, wiskunde, e.d.).

Een derde trend betreft het onderzoek naar *zelfregulatie*. Vergeleken met de vorige AERA conferentie was er een duidelijke toename van het aantal bijdragen over dit onderwerp. De oproep van Rohwer om naast de instructiepsychologie ook de psychologie van het zelfstandig leren vorm te geven, heeft bij velen gehoor gevonden. Opmerkelijk hierbij is dat zowel aan de theorievorming als aan de trainingsprogramma's de nodige aandacht wordt besteed. Ten aanzien van de theorievorming bestaat er een tendens om theorieën, die op uiteenlopende gebieden – zoals leren, geheugen, begripvorming, taal, e.d. – ontwikkeld (en soms ook getoetst) zijn, te integreren. Bijzonder interessant waren in dit verband twee symposia over de ontwikkeling van een theorie over autonoom leren, waarin verschillende, maar goed bij elkaar aansluitende theorieën werden gepresenteerd; Mayers theorie met het accent op de eigen activiteit van de leerling; Kiewra's theorie die de cognitieve processen benadrukt; Pressley die wat meer accent legt op kennis; McCombs theorie over subjectieve competentie en Rohwers motivatietheorie. Ten aanzien van de trainingsprogramma's valt op dat de klemtoon niet meer uitsluitend op de (meta)cognitie ligt – m.n. het bevorderen van zelfbewustzijn en zelfcontrole bij het aanpakken en uitvoeren van taken uit het cognitieve domein – maar ook op de samenhang met andere relevante aspecten van het leerproces, zoals de sociale en affectieve.

Het metacognitieve onderzoek op het gebied van trainingen heeft een sterke impuls gekregen door een vierde trend; het toenemend gebruik van *interactieve technologieën* en in het bijzonder de interactieve video.

Vele trainingsstudies hebben geleid tot een redelijk inzicht in hoe goede programma's er uit moeten zien. De interactieve video blijkt een adequaat hulpmiddel te zijn om de resultaten van de trainingsstudies te implementeren. De meeste video-programma's bevinden zich weliswaar nog in een experimenteel stadium, maar de resultaten zijn veelbelovend. Bij velen heerste op de conferentie het idee dat de eerder genoemde 'cognitive apprenticeship' benade-

ring, die in een aantal gevallen zeer succesvol is gebleken (zie o.a. Brown & Palincsar, Scardamalia & Bereiter, en Schoenfeld), het best gestalte zou kunnen krijgen via interactieve video-disc-programma's. Onderzoeksgegevens, o.a. gerapporteerd door Bereiter e.a. (Ontario), Bransford e.a. (VanderBilt University) en door onderzoekers van het Bank Street College, bevestigen deze mening.

Een laatste trend die wij geconstateerd hebben is het toenemend gebruik van *kwalitatief onderzoek*. Dit type onderzoek is sterk gestimuleerd door het werk van Ericsson en Simon (1980) op het gebied van verbale rapporten.

Opmerkelijk is dat niet alleen resultaten van hardop-denken werden gerapporteerd, maar ook observatiestudies, interviewstudies en $n = 1$ studies. Wang oogstte bijvoorbeeld veel bewondering met een observatiestudie naar zelfregulatiemechanismen bij slechts twee leerlingen, en ook Zimmermans interviewonderzoek naar zelfregulatie werd opmerkelijk serieus genomen door de overwegend kwantitatief ingestelde Amerikanen. Gesteld kan worden dat in het algemeen gestreefd wordt naar een grote zorgvuldigheid en dat veel moeite gedaan wordt om adequate kwalitatieve methodologieën te ontwikkelen.

Lesgeven en leeromgeving (Th. Wubbels, Pedagogisch-Didactisch Instituut, R.U. Utrecht)

Uit de bijdragen over onderzoek naar (effectief) lesgeven en (effectieve) leeromgevingen, blijkt dat er een verdere evolutie optreedt naar meer kwalitatieve studies, wat kan beschouwd worden als een uiting van kritiek op en teleurstelling over meer kwantitatieve proces-product studies. Wanneer we Gage (Stanford) en Needels (California State University) mogen geloven moeten we deze verschuiving echter niet zien als een zich afwenden van het proces-productonderzoek. Zij stelden in hun bijdrage dat de kritiek op het proces-productonderzoek zich vooral richt op de ontsporingen in dat onderzoek en niet op de essentie ervan. Dat geldt onder meer voor het verwijt dat dit onderzoek atheoretisch zou zijn, voor het vermeende gebrek aan vakspecifiek onderzoek en voor het vaak genoemde tekort aan aandacht voor mediërende cognitieve processen. Met al deze punten (en vele andere) kan volgens Gage en Needels in goed proces-productonderzoek rekening worden gehouden. De essentie van

dit onderzoek is immers dat een relatie gelegd wordt tussen proces en produkt en elk onderzoek dat dit doet, hoort tot het proces-productparadigma. Ze noemden als voorbeelden interpretatieve en ethnografische onderzoeken die (door de auteurs) veelal als een alternatief voor proces-productonderzoek worden gepresenteerd.

Naast dergelijke ethnografische studies werd er ook veelvuldig verslag gedaan van projecten waarin onderzoekers samenwerkten met scholen of leraren. Eén daarvan was een project van Michigan State University en een naburig schooldistrict. Ball en Brown lieten zien hoe de inbreng van leraren in een onderzoeksproject leidde tot inzichten over belemmeringen van goed lesgeven. Zij benadrukten de vervreemding van leraren van hun primaire taak, door een gebrek aan collegialiteit en door de druk van taken buiten de les. Lawrence en Campbell bespraken de ingrijpende gevolgen van de samenwerking met leraren voor de deelnemende onderzoekers, die een zeer onzekere tijd meemaakten en het gevoel hadden opnieuw te moeten leren wat onderzoek was. Erickson (University of Pennsylvania) benadrukte in zijn commentaar op deze sessie, dat het de taak van onderzoekers in dergelijke projecten is om leraren aan de praat te krijgen, terwijl ze er meestal juist in slagen om leraren te laten zwijgen onder meer door hun academische gespreksstijl. Als een van de bronnen voor vruchtbaar onderzoek noemde hij de verhalen die leraren over hun praktijk kunnen vertellen. Hij betoogde dat in een verhaal door de woordkeuze, de volgorde van vertellen van gebeurtenissen, etc. impliciet een theorie is verborgen, waarvoor de woorden om deze te expliciteren (nog) ontbreken. Analyse van die verhalen door onderzoekers en leraren samen zou die theorie aan het licht kunnen brengen.

Een tweede samenwerkingsproject werd uitgevoerd door de universiteit van Georgia en enkele naburige scholen. De samenwerking betrof vooral het geven van lessen door de onderzoekers in klassen waar zij eerst hadden geobserveerd, mede om het voor de leraren mogelijk te maken bij elkaar lessen te observeren en na te bespreken. Dit project geeft een duidelijk voorbeeld van de aard van de mijns inziens teleurstellende resultaten van vele kwalitatieve studies die op dit congres werden gepresenteerd. In papers van Tobin, Espinet